

AURAICA
Scripta a Societate Porthan edita
Vol. 11, 2020: 1–3

Tieteellinen kulttuuri 1700-luvun Suomessa Vetenskaplig kultur i 1700-talets Finland

Charlotta Wolff

Viime vuosikerran myötä uudistettiin *Auraican* graafinen ilme, ja otimme myös käyttöön DOI-tunnukset. Tänä vuonna uudistukset jatkuvat siten, että otamme myös käyttöön Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan tunnuksen vertaisarvioidulle tiedejulkaisulle. Tunnus löytyy nyt kaikista lehden artikkeleista, jotka ovat anonymisoituina kahden ulkopuolisen, nimettömän asiantuntijan vertaisarvioimia. Itse vertaisarviointimenettely ei ole mikään uutuus, vaan sitä on aikaisemminkin käytetty *Auraicassa*.

Tänäkin vuonna valistusajan intellektuaalinen kulttuuri ja tieteelliset miljööt ovat *Auraican* artikkeleiden polttopisteessä. Tällä kertaa viivymme Turun akatemian ja sen professoreiden piirissä. Harri Uusitalon artikkeli käsittelee Pehr Adrian Gaddin artikkelisarjaa "Försök til Ichtyologia Fennica", joka julkaistiin lehdessä *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo* vuosina 1771 ja 1772. Artikkelisarjassa esiteltiin noin viisikymmentä Suomessa tavattua kalalajia. Erityisesti kiinnostavan sarjasta tekee se, että myös kalojen suomenkieliset nimet mainittiin, monessa tapauksessa ensimmäistä kertaa. Elävien olentojen sekä asioiden ja ilmiöiden nimeäminen on inhimillisen tiedon lähtökohta. Gaddilla oli vahva kiinnostus kansankieleen. Kalojen ja niiden suomenkielisten nimien esittelemine oli hänen tieteellisen toimijuutensa ilmentymä. Ajalle tyypillisesti tämä ulottui hänen oman professuurinsa alan eli kemian ulkopuolelle.

Myös toinen artikkeli, Ella Viitaniemen kirjoittamana, alleviivaa selkeästi, ettei akateemisten opettajien toimintakenttä rajoittunut pelkästään yliopistoon. Hän tarkastelee Johan Kraftmanin elämäntyötä ja profiilia ylimääräisenä matematiikan professorina, koulurehtorina ja valistuneena yhteiskunnallisena toimijana, joka edisti maataloutta ja soiden ojitusta ja rakennutti *enclosure*-hengen mukaisia kiviaitoja. Viitaniemen artikkelissa piirtyykin kuva valistusajan ihanteiden mukaisesta monipuolisesta kansalaisesta.

"Valistuksen tekijät" ovat esillä myös Elina Maaniityn katsauksessa lääkäreiden eettisiin valintoihin rokonistutuksen yhteydessä. Katsaus perustuu Maaniityn Porthan-seuran syysseminaarissa 8. marraskuuta 2019 pitämään esitelmään. Lääketieteen

historia ja immunisaatio ovat tuon jälkeen saaneet lisää yhteiskunnallista relevanssia, minkä takia on erityisen kiinnostavaa huomata, että monet niistä kysymyksistä, joiden kanssa 1700-luvun lääkärit kamppailivat, ovat edelleen ajankohtaisia.

Tässä meillä on siis kolme näkökulmaa 1700-luvun Suomen tieteelliseen ja intellektuaaliseen kulttuuriin: kieli, maanviljely ja lääketiede, kaikki varsin keskeisiä aloja valistusajakaunalle luonnehtineille edistys- ja tietokäsityksille. Tarjoamme myös kaksi kirja-arvostelua, jotka johdattavat meidät samaan 1700- ja 1800-luvun älyllisesti uteliaaseen maailmaan: Heidi Pitkäsen arvostelun Heli Rantalan *Pikisaaresta Pariisiin* ja allekirjoittaneen esittelyn Marja Itkonen-Kailan ja Osmo Pekosen julkaisemasta Maupertuis'n *La figure de la Terre* -teoksen (1738) suomenkielisestä laitoksesta. Toivotan kaikille mukavia lukuhetkiä ja hyvää uutta vuotta!

*

I och med föregående årgång förnyades *Auraicas* grafiska utformning, och vi tog även i bruk DOI-identifieringsnummer. I år fortsätter förnyelsen i och med att vi tar i bruk även de Vetenskapliga Samfundens Delegations märke för kollegialt granskade vetenskapspublikationer. Märket finns nu på alla de artiklar i tidskriften vilka genomgått kollegial granskning så att de anonymiserade texterna läses av två utomstående, anonyma sakkunniga. Själva granskningssystemet är inte något nytt utan har redan tidigare varit i bruk i *Auraica*.

Också i år står upplysningstidens intellektuella kultur och vetenskapliga miljöer i fokus för artiklarna i *Auraica*. Denna gång uppehåller vi oss i kretsen kring akademien i Åbo och dess professorer. Harri Uusitalos artikel behandlar Pehr Adrian Gadds artikelserie "Försök til Ichtyologia Fennica", som publicerades i *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo* år 1771 och 1772. Artikelserien var en presentation av ett femtiotal fiskar som kunde påträffas i Finland. Vad som gör den särskilt relevant är att fiskarnas namn uppges också på finska, i många fall för första gången. Att namnge levande varelser och benämna föremål och fenomen är en utgångspunkt för den mänskliga kunskapen. Gadd hade ett starkt intresse för folkspråket. Att presentera fiskarna och deras finska namn var ett uttryck för hans vetenskapliga aktörskap, som typiskt för tiden sträckte sig utöver hans egen professurs område, som var kemi.

Även den andra artikeln, av Ella Viitaniemi, understryker tydligt att de akademiska lärarnas verksamhetsfält inte inskränkte sig enbart till universitetet. Hon undersöker Johan Kraftmans livsverk och profil som extraordinarie professor i matematik, skolrektor och upplyst samhällsaktör, som befordrade jordbruket och kärddikning och lät bygga stenmurar i *enclosure*-anda. Kraftman framträder här i all den mångsidighet som kunde förväntas av en medborgare bildad i enlighet med upplysningstidens ideal.

"Upplysningens aktörer" belyses också av Elina Maaniitty i hennes översikt om läkarnas etiska val i samband med koppypmpning. Översikten baserar sig på det föredrag Maaniitty höll vid Porthan-sällskapets höstseminarium den 8 november 2019. Medicinhistoria och immunisering har sedan dess fått ytterligare samhällsrelevans, varför det är särdeles intressant att notera att många av de spörsmål 1700-talets läkare brottades med fortfarande är aktuella.

Vi har alltså här tre infallsvinklar på den vetenskapliga och intellektuella kulturen i 1700-talets Finland: språket, jordbruket och medicinen, samtliga mycket centrala för de framstegs- och kunskapsuppfattningar som karakteriserade upplysningstiden. Vi bjuder även på två bokrecensioner som tar oss till samma intellektuellt nyfikna värld på 1700-

och 1800-talet, Heidi Pitkänens granskning av Heli Rantals *Pikisaaresta Pariisiin* och undertecknads presentation av Marja Itkonen-Kailas och Osmo Pekonens finska utgåva av Maupertuis *La figure de la Terre* från 1738. Jag önskar alla en angenäm läsning och ett gott nytt år!

Charlotta Wolff
FT, dosentti, Suomen historian ma. professori
Turun yliopisto
charlotta.wolff (apud) utu.fi